

ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

*В статті аналізуються проблеми ідентичності українців у контексті соціокультурних трансформацій.
The problems of identification of the Ukrainians in the context of socio-cultural transformations are analyzed in the article.*

Проблема формування колективної ідентичності українського народу в контексті соціокультурних трансформацій набуває особливої гостроти й актуальності в умовах суттєвої активізації глобалізаційних процесів у світі. *Соціокультурні трансформації* – це відносно самостійні і доволі різноманітні процеси змін в культурі соціуму, а також в нормах, цінностях, ментальності, свідомості, світогляді як індивідуальних, так і колективних суб'єктів. Соціокультурні трансформації досліджували вчені багатьох країн світу в рамках культурології, а також соціальної, культурної, філософської, історичної та політичної антропології (В. Андрущенко, М. Бахтін, Д. Белл, М. Вебер, Й. Гейзінга, Є. Головаха, Л. Губерський, А. Гуревич, Е. Дюркгейм, М. Коган, К. Манхейм, Е. Маркарян, Дж. Мід, М. Мід, Е. Муньє, Н. Панина, К. Поппер, Н. Смелзер, Е. Тофлер, Е. Фромм, О. Шпенглер та інші відомі вчені). Соціокультурні трансформації у багатьох країнах світу сьогодні вивчають П. Харвей (Великобританія), М. Абелес (Франція), Д. Маркус (США), А. Гінрих (Австрія), Х. Ф. Фермойлен (Нідерланди), А. Р. Рамос (Бразилія) та ін. [1, с. 23–28]. Проте ще жодне дослідження не було присвячене проблемі розвитку колективної ідентичності в контексті соціокультурних трансформацій.

Мета даної статті полягає в тому, щоб розкрити теоретико-методологічні засади дослідження процесу становлення колективної ідентичності українського народу в контексті соціокультурних трансформацій, що відбувалися й відбуваються в українському соціумі. Наукове дослідження поставленої проблеми передбачає розробку сучасних теоретико-методологічних засад, які б не суперечили базовим концептуальним принципам сучасного українознавства.

Науковці Центру українознавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка видали навчальний посібник для студентів ВНЗ "Українознавство", де було системно узагальнено найактуальніші проблеми українознавства як сучасної інтегративної науки та навчальної дисципліни [7]. Але після цього один із авторів посібника, Мостяєв Олександр Іванович, почав сумніватися у правильності раніше написаного. Зокрема, його методологічні "вагання" і "хитання" чітко простежуються в його ж статті "Про предметне поле українознавства" [4, с. 4–8], де перші десять абзаців доволі точно співпадають з текстом першого розділу посібника [7, с. 11–12] (і це зрозуміло, адже він є одним із авторів саме цього розділу), але далі автор статті дозволяє собі низку неадекватних тверджень.

В цій статті на с. 4 подається нібито цитата з названого посібника, яка не співпадає з його справжнім текстом: "Об'єктом українознавства є реальний український світ, який творився і трансформувався впродовж тисячоліть і сьогодні репрезентує суть буття і свідомості українців як нації" [7, с. 13] (у своєму визначенні об'єкта на с. 4 автор замінив слово "репрезентує" словом "визначає", зазначаючи, що українці є не нацією, а етнічною спільнотою, хоча вже на с. 6 цієї ж статті нагадує, що "між сер. ХІХ – поч. ХХ ст. розпочинається перетворення українства на сучасну націю" [4, с. 6]). Отже, текст статті О. Мостяєва на с. 4, суперечить не тільки тексту першого розділу посібника, але й тексту цієї самої статті на с. 6.

Цитуючи узгоджене авторським колективом посібника визначення предмета українознавства ("*предметом українознавства є українство як загальноцивілізаційний феномен, закономірності й особливості його формування і*

розвитку в часо-просторовому вимірі як на теренах України, так і поза ними" [7, с. 17]), О. Мостяєв чомусь стверджує, що "таке визначення звужує (виділення наше – Т.В.) реальне предметне поле українознавства" [4, с. 4]. Нагадаємо, що в першому розділі посібника структура предметного поля українознавства містить 10 позицій [7, с. 17–18]: українськість, українська людина, українці, Україна, природа України, український соціум і напрямки його життєдіяльності, українська культура, українство, український світ і його виміри, загальнолюдська цивілізація, а подана автором статті "*незвужена*" структура предметного поля українознавства містить лише 5 позицій [4, с. 7]: українська людина, українство, Україна, природа (без уточнень, яку саме природу автор має на увазі), цивілізація (без уточнення, чи мається на увазі європейська цивілізація, чи загальнолюдська, чи ще якась). Отже, "*розширюючи*" предметне поле українознавства (яке було нібито "*звужено*" подане у першому розділі посібника) автор статті чомусь забуває про українську культуру, український соціум, українськість, український світ тощо.

О. Мостяєв чомусь стверджує у своїй статті, що в такому баченні (тут мається на увазі визначення предмета українознавства у першому розділі посібника) "Україна розглядається як один з чинників постання і розвитку українства, але випадає як особливий географічний, соціокультурний і політичний феномен (виділення наше – Т.В.)" [4, с. 4], зовсім забувши, що в першому розділі посібника "Українознавство" було написано: "Україна – це територія, країна (як єдність народу, природи і культури), а також суверенна, незалежна держава у Східній Європі, титульним народом і основним населенням якої є українці. Україну потрібно розглядати як етнонаціональну, соціокультурну, геоекономічну й геополітичну¹ реальність, основними складовими якої є українська природа, українська культура і український соціум" [7, с. 18]. Отже, у формулюваннях, поданих у першому розділі посібника, представлені не тільки географічний, соціокультурний і політичний аспекти (про які так "турбується" О. Мостяєв), але й етнонаціональний та геоекономічний. При цьому автор статті знову суперечить самому собі, то стверджуючи, що "Україна розглядається як один з чинників (виділення наше – Т.В.) постання і розвитку українства..." [4, с. 4], то підкреслюючи, що "Україна є частиною українського світу, однак вона не зводима до чинника його формування і розвитку (виділення наше – Т.В.)" [4, с. 4–5], то знову зазначаючи, що "саме цей простір ... і є власне Україна, ... [він] є об'єктивним чинником (виділення наше – Т.В.)" постання та розвитку українства [4, с. 5].

В статті О. Мостяєва Україна і українство постають то частинами українського світу, то його вимірами [4, с. 4, 5, 7, 8] (хоча в першому розділі посібника на с. 17–18 вже були чітко перераховані всі основні виміри українського світу: географічний, антропо-демографічний, господарсько-економічний, мовно-мовленнєвий, етнопсихологічний, релігійний, духовно-світоглядний, культурно-мистецький, морально-правовий, науково-технологічний, освітньо-виховний, етнонаціональний, державницький, військово-оборонний, геополітичний, екологічний, буттєвий, енергетичний, інформаційно-комунікативний, історичний). Стверджуючи, що "Україна і українство перебувають у тісній взаємодії, і в цьому сенсі – в єдності" [4, с. 5], О. Мостяєв повністю ігнорує той факт, що в першому розділі посібника

поняття "Україна", "українство", а також "українськість" дуже тісно взаємопов'язуються; адже в цьому розділі йдеться про взаємозв'язки українства з Україною як територією, країною та державою і зазначається, що українство формувалося і розвивалося передусім "на теренах України"; що Україну репрезентує не тільки природа і культура, але й український соціум, і вона розглядається в єдності "народу, природи і культури"; що "системоутворюючим фактором буття українства як великої соціальної групи є українськість у її етнічній, культурно-мистецькій, громадянсько-політичній та інших формах" [7, с. 17–18], саме вона й *забезпечує системний взаємозв'язок українства з Україною*. Отже, само собою зрозуміло, що *українство* не просто *формується* на теренах України і *взаємопов'язане* з нею, але й *активно взаємодіє* з Україною як територією, країною і державою. Оскільки поняття "Україна", "українці", "українство", "українськість", "український світ" надзвичайно тісно взаємопов'язані між собою, а визначення предмета будь-якої наукової дисципліни має бути *більш коротким*, ніж перелік основних понять, які входять в структуру предметного поля даної науки, то ці методологічні вимоги й зумовили *саме таке формулювання* предмета українознавства, яке запропоновано на с. 17 посібника "Українознавство". Образно кажучи, "Sapientia sat" ("Розумному досить")!

Пропозиція О. Мостяєва повернутись до "подвійного", старого варіанта визначення предмета українознавства, який було розроблено "в Центрі українознавства в 2001 р." [4, с. 5] ("предметом українознавства є Україна як геополітична реальність та українство як загальноцивілізаційний феномен у всій своїй неповторності і своєрідності у просторі та часі"), *не обґрунтована* автором належним чином. Адже при написанні посібника "Українознавство" весь авторський колектив погодився, що Україна насправді є *не тільки геополітичною реальністю*, адже її "потрібно розглядати як етнопонаціональну, соціокультурну, гео економічну та геополітичну реальність" [7, с. 18]. Потрібно також враховувати загальні принципи наукознавства, зокрема, такий: саме та складова об'єкта дослідження, на яку *найбільшою мірою спрямована увага* тієї чи іншої науки і називається її предметом. Оскільки *Україна* (як соціокультурна, етнопонаціональна, суспільно-історична, геофізична, геокультурна, гео економічна та геополітична реальність) *досліджується в межах багатьох наук* (країнознавства, історії України, географії України, української культурології, етнодержавознавства, політології, соціології, геології та ін.), то українознавство як самостійна наука *не може дублювати об'єкти і предмети цих наук*. Саме тому предметом українознавства і було визначено *українство*, яке (на відміну від *України*) не є предметом дослідження жодної науки. І сам О. Мостяєв при написанні першого розділу посібника погоджувався, що "...прінагідним стає широке *синтетичне розуміння* українства, в якому має бути поєднано різні природні, соціокультурні та інші виміри" [7, с. 21]. До того ж і Україна, і українство є важливими підструктурами предметного поля сучасного українознавства [7, с. 17], про що О. Мостяєв, як один з авторів першого розділу посібника, мусив би пам'ятати. Цікаво, що О. Мостяєв, пропонуючи повернути поняття "Україна" у визначення предмета українознавства, не тільки не помічає слово "Україна" в даному визначенні на с. 17 посібника, не тільки забуває *власні обґрунтування нового визначення предмета українознавства* у посібнику, але й у цитованій статті власноручно нівелює свою ж пропозицію, зазначаючи, що "українство розглядається як феномен, що існує не тільки у часі, а і в просторі. І саме *цей простір* як частина життєвого світу, в якому сформувалося і переважно розвивалося українство, і є *власне Україна* (виділення наше – Т.В.)" [4, с. 5]. Отже, автор статті досить послідовно спростовує власні ж постулати.

Всупереч власній позиції, представленій у першому розділі посібника "Українознавство", О. Мостяєв у своїй статті пропонує не тільки зробити предмет українознавства "подвійним", "складним" (адже "будучи гуманітарною наукою" українознавство "змушене охоплювати і деякі природничі проблеми" [4, с. 5]), але й зазначає, що: а) "до предмета українознавства може бути включено і природно-географічний чинник українського буття" [4, с. 6]; б) "до предмета українознавства стає можливим включити усе населення країни, тобто корінні етноси України..., а також національні меншини, що проживають на території держави" [4, с. 6]; в) "...сармати, готи, або ж сучасні гагаузи ...можуть бути предметами вивчення українознавства як фактичні компоненти українського світу" [4, с. 5]. Отже, О. Мостяєв як автор цитованої статті (на відміну від О. Мостяєва як автора першого розділу посібника "Українознавство") не тільки ігнорує висвітлені у першому розділі посібника виміри українського світу (де був представлений, зокрема, й "природно-географічний чинник українського буття"), але ще й почав плутати *предмет* і *об'єкт* українознавства, а також поняття "*предмет українознавства*" і "*предметне поле українознавства*" (адже об'єкт будь-якої науки має бути ширшим за її предмет, а предмет, в свою чергу, завжди є вузьчим, ніж предметне поле).

Проте автор статті не припиняє методологічну плутанину і далі пише вже про те, що "українознавство має *єдиний предмет дослідження*, представлений *вимірами цілісного українського світу* – Україною і українством (*всі виділення наші – Т.В.*)" [4, с. 7]. Отже, автор забув не лише про викладені у першому розділі посібника основні виміри українського світу, але й про названі ним на с. 6 власної статті "свідомісний", "територіальний", "етнокультурний та націоналістичний виміри". До того ж у статті він раптово *змінює статус понять* "Україна" і "українство", які вже не представляють "подвійний" предмет українознавства, а чомусь постають як "*виміри цілісного українського світу*" (за умови, що українознавство має "*єдиний предмет дослідження*").

Але й на цьому О. Мостяєв не зупинився. На останній сторінці своєї статті він підкреслює, що "українознавство бачиться як типова гуманітарна наука, себто наука, яка *в центрі свого дослідження має людину*", яка досліджується у *чотирьох зазначених вимірах*. ...Але запропонована модель предметного поля ... об'єднує об'єкт, *представляє український світ* в його цілісності та, водночас, структурованості. І структурованість визначається ... через структурування континууму поля, визначеного *парами вимірів "природа – цивілізація"* та "*Україна – українство*" (*всі виділення наші – Т.В.*)" [4, с. 8]. Зрозуміло, що автор статті не може не знати, що *людину* досліджують кілька наук, передусім, людинознавство, антропологія і психологія, що ці науки мають набагато більш досконалі інструментарії для вивчення *людини*, ніж українознавство. Оскільки представлена О. Мостяєвим модель (або структура) предметного поля українознавства *не має жодної позначки* з назвою "*український світ*" [4, с. 7], то твердження автора статті про те, що "запропонована модель предметного поля ... *представляє український світ* ..." [4, с. 8], *не є правдивим*. Дуже жаль, що автор статті не продемонстрував, *яким саме чином* він пропонує досліджувати людину у "*чотирьох зазначених вимірах*", тобто через *пари вимірів "природа – цивілізація"* та "*Україна – українство*". Мабуть, це було б дуже схоже на "дослідження" будь-якої країни на планеті Земля через виміри нашого Галактики.

В статті О. Мостяєва з'явилися доволі дивні фрази, наприклад: "...поняття "Україна" охоплює територію, яку заселяє український етнос сьогодні, й апіорі *все, що відбувалося на цій території з найдавніших давен* (виділення наше – Т.В.)" [4, с. 5–6]. Звісно, не можна так визначати поняття "Україна", адже фраза "*все, що відбувалося*" на території України з давніх-давен, може інтерпретуватися

лише як сукупність фактів і подій, репрезентуючи, наприклад, історію України, історичний вимір українського світу, але не поняття "Україна" як таке. В статті О. Мостяєва чомусь з'явилась фраза про те, що "українство є етнокультурним феноменом" [4, с. 6], хоча раніше (в тексті першого розділу цитованого посібника) цей же автор писав, що "поняття "українство" має враховувати наявність значної кількості українців іноетнічного походження. ... Тому до представників українства можна віднести не лише українців за походженням, а і всіх тих, хто свідомо відносить себе до української спільноти, будучи учасником українського культурного й політичного буття. Себто, до кола поняття "українство" можна відносити як етнічних українців, так і активних і свідомих представників неукраїнців – тих, хто пов'язав свою долю з Україною, зокрема, здійснив вагомий внесок у розвиток української культури, науки, державності" [7, с. 21].

В цитованій статті українство розглядається автором "як носій та відтворювач певної культури [4, с. 6], як "носій культури ... і як світовий феномен" [4, с. 7]", а українська людина розглядається "як соціалізована істота, носій світогляду, ментальності, традицій, духовності, політичний суб'єкт" [4, с. 7], "як транслятор та перетворювач української культури (всі виділення наші – Т.В.)" [4, с. 8]. Куди ж подівся суб'єкт українського культуротворення? Адже в першому розділі посібника українство розглядалось О. Мостяєвим "як творець і носій культури ..." [7, с. 30], українська людина розглядалась "як особа, адаптована до певного доквілля, як носій українськості, самобутніх традицій, творець і транслятор української культури" [7, с. 20], але в статті (яка була написана пізніше, ніж посібник) чомусь зазначено, що саме цивілізація "розуміється ... як ... суб'єкт культуротворчої діяльності (виділення наші – Т.В.)" [4, с. 7]. Отже, якщо дотримуватися логіки автора статті, суб'єктом культуротворення (про українське культуротворення тут не йдеться) є цивілізація, носієм і відтворювачем цієї (неукраїнської) культури є українство, а українська людина стає лише транслятором і перетворювачем?

Отже, подібні методологічні "хитання" не додають авторитету ні авторам, які дозволяють собі подібне, ні самому українознавству, а також надзвичайно ускладнюють спільну роботу над науковою темою Центру українознавства "Дослідження соціокультурних перетворень в історичному досвіді та сьогоденні української спільноти".

Грунтовний розгляд поставленої проблеми передбачає врахування основних теоретико-методологічних засад, на яких має базуватися дане дослідження:

1. Людський спосіб буття вимагає включення людини не лише в природні, але й в соціокультурні процеси, опанування суто людськими способами поведінки й діяльності та виведення людського суб'єкта на рівень культуротворення. Культуротворча діяльність має розглядатися як один з основних чинників акумуляції й систематизації культурно-історичного досвіду українського народу.

2. "Соціокультурне" не є простим об'єднанням усіх соціальних та культурних феноменів. Це поняття, яке відображає цілісність "соціальної сукупності", що спаяна в єдину цілісність світом культури, який не існує поза своїм живим носієм – людиною. Економіка, право, релігія, політика, культура, мистецтво являють собою цілісну мережу взаємопереплетіння. Але існує так званий "світ світів" (Ф. Бродель), тобто соціокультурна реальність, що виростає з людини як цілісної істоти. Вся дійсність постає при цьому як соціокультурна реальність, внутрішніми вимірами якої є картина світу, ментальність, образ світу, світогляд, оцінки, цінності, ідеали, норми, стереотипи, настанови, способи сприймання природи, простору й часу тощо. Вся соціальна, культурна, релігійна, правова, економічна, політична поведінка людини (як члена певної

спільноти) зумовлюється цими вимірами, які закладені конкретно історичною, соціальною та етнокультурною традицією у свідомості, підсвідомому та несвідомому кожної людини. Ці виміри можуть бути явними і латентними, можуть проявлятися довільно і спонтанно, вони можуть змінюватися самою людиною або колективним суб'єктом в процесі суспільної практики. Соціокультурна реальність фактично твориться самою людиною як тілесно-душевно-духовною цілісністю.

3. Український соціум – це соціокультурна реальність, яка знаходить своє втілення і прояв як у вигляді спільнотного, так і у вигляді суспільного (необхідно обов'язково враховувати запроваджене Ф. Тьонісом розрізнення понять "суспільство" та "спільнота" [6], що базується на двох різних типах соціального зв'язку). Якщо спільнота є результатом спільного природного буття й взаємодії людей, пов'язаних однаковим походженням, подібними поглядами, спільною долею та устремліннями, то суспільство є продуктом цілеспрямованої діяльності раціонально організованих інститутів і базується на конвенції, угоді, спільних інтересах тощо.

4. Людське буття є відкритою системою і основою такого буття є діяльність як особливий, специфічний прояв людської активності, в діяльності чітко проявляється взаємодія матерії та духу, ідей та справи, теорії та практики Людська поведінка і діяльність є антропо-вимірною і аксіологічною, тобто в основі її процесуальних і змістовних характеристик лежить "масштаб" людини, її потреб, інтересів, смислів і цінностей. Процес включення людини в соціокультурне середовище супроводжується специфічною регуляцією людських дій, внаслідок чого деякі біологічно зумовлені прояви можуть бути обмежені, а деяким з них може бути надано принципово інакше спрямування. Шляхом розгортання і урізноманітнення різних форм, видів і типів своєї поведінки й діяльності людина розширює межі своєї суб'єктності та своїх потенційних можливостей. А внаслідок історичного розвитку людини і спільноти відбувається розширення соціокультурної сфери (яка репрезентована не тільки соціокультурними процесами, але й створеними людиною речами, засобами життєдіяльності, знаряддями праці, інструментами тощо).

5. Сучасне українознавство як інтегративна система знань, що розвивається в рамках постнекласичної науки, не дозволяє редукувати культуру ні до матеріального, ні до соціального, ні до духовного пласта реальності. Проте застосування системного підходу дозволяє більш глибоко розглянути українську культуру не тільки як цілісне поєднання взаємопов'язаних елементів, але й як багатопланову, багатопланову і багатомірну реальність, яка охоплює побутову і археологічну, землеробську і господарську, звичаєву і епічну, релігійну і комунікативну, повсякденну і карнавальну, екологічну і економічну, фізичну і організаційну, художню і моральну, офіційну і неофіційну, педагогічну і наукову, філософську і світоглядну, когнітивну і конативну, політичну і правову, міську і сільську, етнічну і національну культури, субкультуру і контркультуру, а також елітарну, народну, масову тощо.

6. Соціокультурний підхід дозволяє розглядати українську культуру через когнітивний, емоційно-почуттєвий та конативний (поведінково-діяльнісний) "зрізи".

7. Всі етнічні та націєтворчі процеси дуже тісно пов'язані з соціокультурними. Проте соціокультурні процеси є більш динамічними, ніж етнонаціональні. При цьому можна говорити про наступні історичні тенденції: а) тенденція до поступової гуманізації, індивідуалізації та демократизації українського суспільства; б) тенденція до урізноманітнення форм історичного активізму української спільноти і української людини та збільшення ролі індивідуальної ініціативи в історичному процесі; в) тенденція до посилення ролі ноосферного начала у здійсненні історичного про-

цесу; г) тенденція до зростання інформаційної насиченості поля соціокультурної і міжнаціональної взаємодії; д) тенденція до зміцнення і розширення як індивідуальної, так і колективної суб'єктності українців.

8. Трансформації колективної ідентичності українського народу зумовлюються багатьма соціокультурними процесами, основними серед яких є культуротворення, смислопородження, традиціоналізація, інновація, консолідація, інтеграція, ритуалізація, символізація, унормування, синкретизація, аксіологізація, меморіалізація, гармонізація, ідеологізація, солідаризація, демократизація, лібералізація, секуляризація, індивідуалізація, партикуляризація, інтелектуалізація, суверенізація, урбанізація, патерналізація, уніфікація, політизація, плюралізація, поляризація, радикалізація, маргіналізація, масифікація, прагматизація, інформатизація, комп'ютеризація, віртуалізація, регіоналізація, глобалізація, а також міфологізація і деміфологізація, сакралізація і десакралізація, централізація і децентралізація тощо.

9. Системне вивчення становлення і розвитку української ідентичності в контексті соціокультурних, етногенетичних і націєтворчих процесів має відбуватися *цілісно* (не розриваючи племінний, етнічний і національний етапи розвитку українців), з урахуванням системотворчої ролі аксіологічного і ноетичного (смыслового) вимірів процесу ідентифікації суб'єктів (як індивідуальних, так і колективних).

10. Для наукового розгляду української ідентичності як динамічної структури (для якої характерний нелінійний і нерівномірний розвиток) необхідно комплексно дослідити різні форми соціокультурної активності української спільноти і української людини (поведінки, діяльності, творчої активності тощо), які забезпечують різноманітні взаємозв'язки українців зі своєю країною. Також необхідна обов'язкова концептуалізація міждисциплінарних узагальнень (історіософських, культурно-антропологічних, етнолінгвістичних, соціально-психологічних, етнополітологічних тощо) з дотриманням принципів вертикальної та горизонтальної інтеграції.

11. Необхідно врахувати, що для України властивий синтезуючий тип міжцивілізаційної взаємодії [2, 61–65], що без завершення процесів націєтворення і без збереження власної ідентичності Україна не буде конкурентоздатною державою у світі.

12. Обов'язкове поєднання теоретичних та емпіричних досліджень унеможливить продукування неадекватних тверджень і ненаукових висновків (наприклад, про нібито суцільну інтровертованість і меланхолійність українців та про неможливість їхньої однозначної цивілізаційної самоідентифікації).

Проведені нами дослідження [2, с. 61–65; 3, с. 15–18; 5, с. 24–53] показують, що для українства найтиповішими є три типи ідентифікаційних практик: 1) *консервативно-ретроспективна* (коли люди усвідомлюють себе переважно через минуле і отожднюють себе з давніми традиціями своєї спільноти; в її межах формується племінна, локально-територіальна, станова, етнічна, метаєтнічна та пострадянська ідентичність), яка спрямована на забезпечення стабілізаційних засад суспільства; 2) *конструктивно-перспективна* (коли люди співвідносять себе з модерними ідеалами та цінностями, спрямованими у майбутнє; в її межах формується континентальна, планетарна, національно-культурна та громадянсько-політична ідентичність); 3) *сакралізуюча* (яка може поєднуватися як з першим, так і з другим типом ідентифікаційних практик; в її межах формується метаєтнічна, племінна, етнічна, релігійна ідентичність), що є найдавнішою ідентифікаційною практикою на теренах України.

1. *Воропаєва Т. С.* Специфика самоидентификации этнических украинцев и русских в Украине: социально-психологические аспекты / Т. С. Воропаева // *Личность в межкультурном пространстве*. – Ч. 1. – М.: РУДН, 2008. – С. 23–28. 2. *Воропаєва Т.* Специфика самоидентификації етнічних українців на Півдні України // *Проблеми національно-культурної самоідентифікації українців на Півдні і Сході України в контексті етнополітики Європейського Союзу. Матеріали наукової конференції*. 6 червня 2007 р. – Одеса: Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Одесі, 2007. – С. 61–65. 3. *Воропаєва Т.* Формування ідентифікаційної матриці та культуротворення діяльності українців // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Українознавство*. – № 13. – К., 2009. – С. 15–18. 4. *Мостяєв О.* Про предметне поле українознавства // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Українознавство*. – № 13. – К., 2009. – С. 4–8. 5. *Сергіїчук В., Пискун В., Воропаєва Т.* Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти // *Фундаментальні орієнтири науки*. – К.: Фонд фундаментальних досліджень, 2005. – С. 24–53. 6. *Тьоніс Ф.* Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології. – К.: Дух і літера, 2005. 7. *Українознавство: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / За ред. М. І. Обушного*. – К., 2008.

Надійшла до редколегії 25.08.09

О. Мостяєв, канд. філос. наук

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

В статті розкривається специфіка процесу трансформації українського соціуму, розглядаються етапи його модернізації, виділяються риси перехідних періодів.

In the article the process of transformation of Ukrainian society is revealed, the stages of its modernization are considered and the features of transitional periods are highlighted.

Попри статистику структури, відтворення якої можна знайти у будь-якому суспільстві, український соціум зазнає невинних повільних або – в останні століття – стрімких змін. Відтворення соціальних структур та їхня зміна тісно взаємопов'язані – відтворення відбувається не буквально, а з певними змінами, зумовленими як зміною поколінь, так і історичними тенденціями. Такі, трансформаційні, зміни можуть охоплювати як все суспільство, так і окремі його підсистеми та сфери.

Загалом у суспільствознавстві існує цілий спектр методологічних підходів та концепцій суспільних трансформацій: трансформація, зміни, розвиток розглядаються як зміни суспільних реалій у напрямку удосконалення, занепаду, а також по колу ("вічне повернення").

Саме слово *трансформація* походить від пізньолатинського *transformatio* – перетворення. Воно позначає будь-які перетворення, зміни виду, форми та суттєвих властивостей будь-чого. Під *соціальною трансформацією* нині розуміються процеси якісних змін у суспільствах або соціальних системах. Себто, йдеться про радикальні і всеосяжні перетворення суспільства.

Тут слід уточнити, що суспільство, соціум нами розглядається не як якась жорстка "система", і не як "організм", в якому відбувається детермінована взаємодія "органів", а як "м'яке", деякою мірою "віртуальне" поле взаємин: "основна відмінність моделі поля від системної полягає в теоретичному обґрунтуванні змін та процесів як саме континуальних, а не дискретних, фрагментованих і розірваних" [17, 30]. У цьому полі суб'єктивно або